

बालविकास केन्द्र संचालनको प्रभावकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शैक्षिक योजना तथा
व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय
वर्ष (Ed. 598) को आंशिक आवश्यकता
पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत

शोध प्रस्ताव

शोधकर्ता

केशुराम खत्री

एम.एड.दोस्रो वर्ष

परीक्षा रोल नं : २१४००७५

क्याम्पस रोल नं : १८८/०६३/०६५

त्रि.वि.वि.दर्ता नं : ९-२-२१४-३५९-२००१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र संकाय

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

२०६६

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग एम.एड. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न बालविकास केन्द्र सञ्चालनको प्रभावकारीता शीर्षकमा शोध पत्र तयार पारिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र पूरा गर्न प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म नियमित सुपरीवेक्षण मार्ग निर्देशन र अमूल्य सुझाव दिनुहुने उप-प्राध्यापक श्री लक्ष्मी कुमार श्रेष्ठज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्दा अमूल्य सुझाव दिनु हुने उप-प्राध्यापक श्री गणेश दाहालज्यू र शोधलाई आवश्यक सुझाव र स्वीकृति प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख उप-प्राध्यापक श्री लक्ष्मी कुमार श्रेष्ठज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै यस विभागका सम्पूर्ण आदरणीय गुरुहरुप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अध्ययनको क्रममा तथ्याङ्क एवम् सूचना उपलब्ध गराएर सहयोग पुर्याउनु हुने नमूना छनौमा परेका बालविकास केन्द्रका प्र.अ., शिक्षकशिक्षिका, सहयोगी कार्यकर्ता, वि.व्य.स. अध्यक्ष, स्रोत व्यक्ति, विद्यार्थी र अभिभावकहरुप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै अध्ययनका क्रममा सहयोग पुर्याउनु हुने मित्रहरुप्रति पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहान्छु । साथै मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म पुर्याउन सहयोग गर्नुहुने बुबा भक्त बहादुर खत्री, आमा छत्रमाया खत्री, दाजु अर्जुन, भाई शिव, श्रीमती मानकुमारी छोरो सौजन, साली उमा प्रति धन्यवाद दिनै पर्दछ । साथै यस शोध पत्रलाई कम्प्यूटर टाइप गर्न सहयोग पुर्याउनु हुने हिमाल डिजिटल सर्भिसलाई पनि धन्यवाद ।

मिति : २०६७ ।

केशुराम खत्री

शोध सार

बालविकास केन्द्र सञ्चालनको प्रभावकारिता नामक यस शोध पत्रमा बालविकासबाट आएका र सिधै भर्ना भई कक्षा एकमा आएका बालबालिकाहरुको शैक्षिक उपलब्धी तथा भौतिक अवस्थाको विश्लेषण गर्ने मुख्य उद्देश्य राखिएको छ । बालंखा र बयाङ्ग स्रोत केन्द्र अन्तर्गतका सामुदायिक विद्यालयमा सञ्चालित १३ वटा बालविकास केन्द्रमा शोध सीमित गरिएको छ ।

अध्ययनको तथ्याङ्क संकलन गर्ने क्रममा भोजपुर जिल्लाको बालंखा र बयाङ्ग स्रोत केन्द्र अन्तर्गतका १३ वटा बाल विकास केन्द्रहरुमध्ये सम्भावनायुक्त नमुना छनौट विधिा आधारमा ४ वटा बालविकास केन्द्रको छनौट गरी गुणात्मक र वर्णनात्मक ढाँचामा यो अध्ययन सम्पन्न गरिएको छ । तथ्याङ्कको स्रोतको रुपमा प्राथमिक र द्वितीय दुवै तथ्याङ्कको प्रयोग गरिएको छ ।

बाल विकास केन्द्रको अवसर नपाई सिधै विद्यालयमा भर्ना भएका भर्ना भएका बालबालिकाहरुको शैक्षिक उपलब्धी भन्दा बालविकास केन्द्रमा अध्ययन गरी कक्षा एकमा भर्ना भएका बालबालिकाहरुको शैक्षिक उपलब्धी, विद्यालयमा नियमितता, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सरसफाई आदि उच्च रहेको कुरा अध्ययनको मुख्य प्राप्ति रहेको छ । यसका साथै भौतिक पक्ष, बालविकास केन्द्रमा देखिएका समस्या र समाधानका उपायहरु पनि मुख्य प्राप्तिकै रुपमा रहेको छ ।

बालविकास केन्द्रको बारेमा सकारात्मक संकेत बारे सरोकारवालाहरुलाई जानकारी गराउनु पर्ने, बालविकास केन्द्रलाई सहयोग गर्ने व्यक्ति, संघ संस्थालाई उत्प्रेरित गर्दै सहयोग गर्ने दाताहरुलाई सम्मान पत्र, कदर पत्र दिई अरुलाई पनि सहयोग गर्न अभिप्रेरित गर्नुपर्ने बालविकास केन्द्रमा काम गर्ने स.का.हरुलाई तालिमको व्यवस्था गर्ने र स.का.हरुको पारिश्रमिक ज्यादै न्यून भएको कारणले समय अनुसार उचित व्यवस्था गर्नुपर्ने जस्ता पक्षहरुलाई मुख्य सुझावको रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

विषयसूची

शीर्षक	पेज नं.
सिफारिस पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञताज्ञापन	iii
शोधसार	iv
विषयसूची	v
तालिका सूची	vii
संक्षिप्त शब्दावली	viii

परिच्छेद : एक परिचय

१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको औचित्य	४
१.४ अध्ययनको उद्देश्यहरु	५
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	५
१.६ अध्ययनको परि सीमा	६
१.७ शब्दहरुको परिभाषा	६

परिच्छेद : दुई

सैद्धान्तिक खाका र सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ सैद्धान्तिक खाका	८
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१०
२.३ शैक्षिक उपादेयता	१३

परिच्छेद : तीन अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा	१४
३.२ तथ्यांक संकलन प्रक्रिया	१४
३.२.१ जनसंख्या	१४
३.२.२ नमुनाको आकार	१४
३.२.३ नमुना छनौट विधि	१४
३.२.४ नमुना छनौटका आधार	१५
३.३ अनुसन्धानका साधनहरु	१५
३.४ तथ्याङ्कका स्रोतहरु	१५
३.५ तथ्याङ्कको प्रस्तुति, विश्लेषण र व्याख्या	१६

परिच्छेद : चार

तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण

४.१ बालबालिकाहरुको शैक्षिक उपलब्धी विश्लेषण	१७
४.१.१ कक्षा एका बालबालिकाहरुको विषयगत औषत उपलब्धी विश्लेषण	१७
४.१.२ विद्यालय उपस्थितिको तुलना	१९
४.१.३ कक्षाकोठा अवलोकन	२०
४.१.४ अतिरिक्त क्रियाकलाप सम्बन्धी सीप विकासको अवस्था	२२
४.१.५ बालबालिकाको सामाजिक विकासको अवस्था	२४
४.१.६ सरसफाइ सम्बन्धी सीप विकास	२६
४.१.७ सरसफाइ सम्बन्धी गराउने क्रियाकलाप	२८
४.२ बालविकास केन्द्रको भौतिक अवस्था	२८
४.३ बालविकास केन्द्रमा देखिएका समस्याहरु	३०
४.३.१ भौतिक व्यवस्थापन सम्बन्धी समस्या	३१
४.३.२ शैक्षिक सामग्री सम्बन्धी समस्या	३२
४.३.३ खेल सामग्री सम्बन्धी समस्या	३२
४.३.४ व्यवस्थापकीय समस्या	३३
४.३.५ निरीक्षण र मूल्याङ्कन सम्बन्धी समस्या	३३
४.३.६ सहयोगी कार्यकर्ताको पारिश्रमिक न्यून हुनु	३४
४.३.७ आर्थिक समस्या	३४
४.३.८ स्थानीय स्रोत परिचालन र अन्य समस्याहरु	३४
४.४ बालविकास कार्यक्रम सञ्चालनमा देखा परेका समस्या समाधानका उपायहरु	३५
४.४.१ भौतिक सुविधाको उचित व्यवस्थापन	३५
४.४.२ शैक्षिक सामग्रीको उचित व्यवस्था	३६
४.४.३ तालिमको व्यवस्था	३६
४.४.४ सहयोगी कार्यकर्ताको दरबन्दी तथा सुविधा वृद्धि	३७
४.४.५ स्वास्थ्य परीक्षण तथा पौष्टिक आहारको व्यवस्था	३८
४.४.६ सरकारी नीति तथा लगानीमा वृद्धि	३८

परिच्छेद : पाँच

अध्ययनको प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ अध्ययनका प्राप्तिहरु	३९
५.२ अध्ययनका निष्कर्षहरु	४१
५.३ अध्ययनका सुझावहरु	४२
सन्दर्भ ग्रन्थसूची क - ख	
अनुसूचीहरु I - XII	

तालिकासूची

तालिका नं.	शीर्षक	पेज नं.
१	बा.वि. केन्द्रबाट आएका र सिधै कक्षा एकमा भर्ना भएका बालबालिकाहरुको विषयगत औसत उपलब्धि	१७
२	बा.वि. केन्द्रबाट आएका र सिधै कक्षा एकमा भएका बालबालिकाहरुको औषत उपस्थिति	१९
३	बा.वि. केन्द्रबाट आएका बालबालिकाहरुको व्यवहार र सीप विकासको अवस्था	२०
४	सिधै भर्ना भएका बालबालिकाहरुको व्यवहार र सीप विकासको अवस्था	२१
५	बा.वि. केन्द्रबाट आएका बालबालिकाहरुको अतिरिक्त क्रियाकलाप सम्बन्धी सीप विकासको अवस्था	२३
६	सिधै भर्ना भएका बालबालिकाहरुको अतिरिक्त क्रियाकलाप सम्बन्धी सीप विकास	२३
७	बा.वि. केन्द्रबाट आएका बालबालिकाहरुको सामाजिक व्यवहार सम्बन्धी सीप विकास	२५
८	सिधै भर्ना भएका बालबालिकाहरुको सामाजिक व्यवहार सम्बन्धी सीप विकास	२५
९	बा.वि. केन्द्रबाट आएका बालबालिकाहरुको सरसफाइ सम्बन्धी सीप विकास	२६
१०	सिधै भर्ना भएका बालबालिकाहरुको सरसफाई सम्बन्धी सीप विकास	२७
११	सरसफाइ सम्बन्धी गराउने क्रियाकलाप	२८

संक्षिप्त शब्दावली

गा.वि.स.	-	गाउँ विकास समिति
प्र.अ.	-	प्रधानाध्यापक
बा.वि.	-	बालविकास केन्द्र
वि.व्य.स.	-	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
स.का.	-	सहयोगी कार्यकर्ता
सि.क.	-	सिर्जनात्मक कला
प्रा.वि.	-	प्राथमिक विद्यालय
जि.शि.का.	-	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
जि.वि.स.	-	जिल्ला विकास समिति